

İŞSİZLİKDƏN SIĞORTA VƏSAİTLƏRİNİN MƏŞĞULLUĞUN ARTIRILMASINDA İSTİFADƏSİNİN İQTİSADI ASPEKTLƏRİ

Vəfa Allahverən MÜTƏLLİMOVA

i.e.n.,dos.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, müəllimi

Nail Zahir NURULLAYEV

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, magistrant

E-mail: nailnurullayev2@gmail.com

Received: 18 January 2026

Revised: 23 February 2026

Accepted: 5 March 2026

UOT: 331.56:368.914:331.5

DOI: <https://doi.org/10.32010/UKTH5669>

Xülasə. Məqalədə işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin məşğulluğun artırılmasında istifadəsinin iqtisadi aspektləri tədqiq edilmişdir. Müasir əmək bazarında işsizlikdən sığorta sistemi yalnız sosial müdafiə mexanizmi kimi deyil, həm də aktiv məşğulluq siyasətinin mühüm maliyyə aləti kimi çıxış edir. Tədqiqat çərçivəsində məşğulluq siyasətinin nəzəri əsasları klassik, keynsçi, monetarist, institusional və insan kapitalı nəzəriyyələri kontekstində araşdırılmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin peşə hazırlığı, yenidən ixtisaslaşdırma, özünüməşğulluq və aktiv əmək bazarı proqramlarına yönəldilməsi əmək bazarının səmərəliliyinə müsbət təsir göstərir. Tədqiqat zamanı müqayisəli təhlil, statistik təhlil və sistemli yanaşma metodlarından istifadə edilmişdir. Almaniya, İsveç, ABŞ, Danimarka və Cənubi Koreya təcrübələri müqayisəli şəkildə araşdırılmış, həmin ölkələrdə işsizlikdən sığorta fondlarının aktiv məşğulluq proqramlarının maliyyələşdirilməsində rolu qiymətləndirilmişdir. Eyni zamanda Azərbaycanın təcrübəsi təhlil edilmiş, işsizlik səviyyəsi, aktiv məşğulluq tədbirləri və işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin istifadə istiqamətləri araşdırılmışdır. Tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin aktiv məşğulluq tədbirlərinə daha geniş cəlb olunması insan kapitalının inkişafına, işsizliyin azaldılmasına və iqtisadi artımın stimullaşdırılmasına mühüm töhfə verə bilər.

Açar sözlər: işsizlikdən sığorta, aktiv məşğulluq siyasəti, əmək bazarı, insan kapitalı

Giriş

Müasir dövrdə əmək bazarının inkişafı, məşğulluq səviyyəsinin artırılması və işsizliyin azaldılması dövlət sosial-iqtisadi siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən biri hesab olunur. Qloballaşma, rəqəmsallaşma, texnoloji yeniliklər və əmək münasibətlərində baş verən struktur dəyişikliklər məşğulluq siyasətinin məzmununa və tətbiq olunan alətlərə yeni yanaşmaların daxil edilməsini zəruri etmişdir. Xüsusilə iqtisadi böhranlar, əmək bazarında tələb və təklif arasında yaranan uyğunsuzluqlar, eləcə də məşğulluğun qeyri-sabit formalarının artması işsizliyin

qarşısının alınması və əhəlinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətində daha çevik maliyyə mexanizmlərinin tətbiqini aktuallaşdırmışdır.

Bu baxımdan işsizlikdən sığorta sistemi yalnız sosial təminat vasitəsi deyil, eyni zamanda əmək bazarının aktiv tənzimlənməsi aləti kimi çıxış edir. Ənənəvi yanaşmada işsizlikdən sığorta vəsaitləri əsasən işsiz şəxslərə müavinətlərin ödənilməsinə yönəldilsə də, müasir dövrdə bu vəsaitlərin aktiv məşğulluq proqramlarının maliyyələşdirilməsinə cəlb olunması geniş yayılmış təcrübəyə çevrilmişdir. Peşə hazırlığı kurslarının təşkili, özünüməşğulluq

proqramlarının dəstəklənməsi, peşə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və işəgötürənlərin stimullaşdırılması kimi tədbirlər işsizlikdən sığorta fondlarının iqtisadi effektivliyini artıran əsas istiqamətlər sırasındadır.

İşsizlikdən sığorta vəsaitlərinin məşğulluğun artırılmasına yönəldilməsi yalnız sosial müdafiə məqsədi daşımır, həm də makroiqtisadi baxımdan mühüm nəticələr yaradır. Bu vəsaitlərdən səmərəli istifadə işsizliyin səviyyəsinin azalmasına, əmək bazarında insan kapitalının inkişafına, əmək məhsuldarlığının yüksəlməsinə və nəticə etibarilə iqtisadi artımın stimullaşdırılmasına müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda aktiv məşğulluq tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi gələcəkdə sosial xərclərin azaldılması və əmək bazarında dayanıqlığın artırılması baxımından əhəmiyyətli rol oynayır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə işsizlikdən sığorta fondlarının vəsaitləri yalnız passiv sosial yardım mexanizmi kimi deyil, əmək bazarının inkişafına yönəlmiş strateji investisiya aləti kimi istifadə olunur. Bu təcrübə işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin idarə olunması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinin və onların iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının vacibliyini ortaya qoyur.

Məqalənin əsas məqsədi işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin məşğulluğun artırılmasında istifadə edilməsinin iqtisadi aspektlərini araşdırmaq, onların əmək bazarına təsirini qiymətləndirmək və bu sahədə mövcud istifadə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Bu istiqamətdə işsizlikdən sığorta sisteminin funksiyaları, aktiv məşğulluq siyasətində rolu və beynəlxalq təcrübənin müqayisəli təhlili aparılmışdır.

İşsizlikdən sığorta və məşğulluq siyasətinin nəzəri əsasları

İşsizlikdən sığorta və məşğulluğun artırılması siyasətinin nəzəri əsasları iqtisadi fikir tarixində formalaşmış klassik, neoklassik, keynsçi, institutional və insan kapitalı nəzəriyyələrinə söykənir. Müxtəlif iqtisadi məktəblər əmək bazarında işsizliyin yaranma səbəblərini və dövlətin rolunu fərqli şəkildə izah etmişdir. Müasir aktiv məşğulluq proqramları və işsizlikdən sığorta fondlarının istifadəsi məhz bu nəzəri yanaşmaların inkişafı nəticəsində formalaşmışdır.

Klassik iqtisadi nəzəriyyənin banilərindən olan Adam Smith əmək bazarında tarazlığın

sərbəst bazar mexanizmləri vasitəsilə təmin olduğunu qeyd etmişdir. Onun fikrincə əmək bazarında tələb və təklif arasında münasibətlər “görünməz əl” prinsipi əsasında tənzimlənir və bazar uzunmüddətli dövrdə özünü tarazlaşdırır [1]. Smith hesab edirdi ki, əmək haqqı səviyyəsinin sərbəst formalaşması məşğulluğun təbii səviyyəsini müəyyən edir və dövlət müdaxiləsinin artması bazar tarazlığını poza bilər. Bu yanaşmaya əsasən işsizlik daha çox müvəqqəti xarakter daşıyan iqtisadi hadisə kimi qiymətləndirilir.

Klassik məktəbin davamçılarından biri olan David Ricardo əmək bazarında əmək haqqının və kapitalın bölgüsünün məşğulluğa təsirini araşdırmışdır [2]. Onun əmək haqqı nəzəriyyəsinə görə əmək bazarında uzunmüddətli tarazlıq əmək gəlirləri ilə demografik proseslər arasında qarşılıqlı əlaqə nəticəsində formalaşır. Bu nəzəriyyə sonradan əmək bazarı və məşğulluq siyasəti üzrə iqtisadi yanaşmaların formalaşmasına mühüm təsir göstərmişdir.

Neoklassik iqtisadi nəzəriyyənin əsas nümayəndələrindən olan Alfred Marshall əmək bazarında işsizliyin səbəbini əmək haqqının çəvik olmaması ilə əlaqələndirmişdir [3]. Onun fikrincə bazar iqtisadiyyatı şəraitində əmək haqqı səviyyəsi tələb və təklif vasitəsilə sərbəst tənzimləndikdə əmək bazarında tarazlıq bərpa olunur. Neoklassik yanaşma dövlətin əmək bazarına müdaxiləsinin minimum olmasını müdafiə edirdi.

XX əsrin ən mühüm iqtisadi nəzəri dönüşlərindən biri John Maynard Keynes tərəfindən irəli sürülmüşdür. Keynes özünün məşhur məşğulluq nəzəriyyəsində qeyd etmişdir ki, bazar mexanizmləri hər zaman tam məşğulluq yaratmır və işsizliyin əsas səbəbi məcmu tələbin çatışmazlığıdır [4]. O göstərirdi ki, iqtisadi tənəzzül dövrlərində dövlət fiskal siyasət vasitəsilə iqtisadi aktivliyi stimullaşdırmalı və məşğulluğu artırmalıdır. Müasir işsizlikdən sığorta fondlarının aktiv əmək bazarı tədbirlərinə yönəldilməsi də məhz Keynsçi yanaşmanın praktik nəticələrindən hesab olunur.

Monetarist məktəbin banisi Milton Friedman “təbii işsizlik səviyyəsi” nəzəriyyəsini irəli sürmüşdür [5]. O qeyd edirdi ki, iqtisadiyyatda müəyyən səviyyədə işsizlik qaçılmazdır və dövlət müdaxiləsi yalnız qısamüddətli təsir göstərə bilər. Friedmanun fikrincə uzunmüddətli

məşğulluq siyasəti əmək bazarının institusional problemlərinin həllinə və əmək resurslarının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilməlidir.

İnsan kapitalı nəzəriyyəsinin yaradıcılarından biri olan Theodore Schultz insan biliklərinə və bacarıqlarına qoyulan investisiyaları iqtisadi inkişafın əsas mənbələrindən biri hesab etmişdir [6]. Sonralar Gary Becker bu yanaşmanı genişləndirərək göstərmişdir ki, təhsil, peşə hazırlığı və ixtisaslaşmaya yönəldilən investisiyalar əmək məhsuldarlığını artırır və işsizliyin azalmasına səbəb olur [7]. Bu nəzəri yanaşma müasir aktiv məşğulluq proqramlarının elmi bazasını təşkil edir. Əmək bazarının institusional nəzəriyyəsinin nümayəndəsi Douglass North qeyd etmişdir ki, iqtisadi inkişaf yalnız bazar amilləri ilə deyil, həm də institutların səmərəliliyi ilə müəyyən olunur [8]. Onun yanaşmasına görə sosial müdafiə sistemləri, məşğulluq institutları və işsizlikdən sığorta mexanizmləri əmək bazarının davamlı inkişafını təmin edən əsas elementlərdir. Beləliklə, dünya iqtisadi fikrində formalaşmış nəzəri yanaşmalar göstərir ki, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin yalnız passiv sosial yardım aləti kimi deyil, həm də insan kapitalının inkişafına və məşğulluğun artırılmasına yönəlmiş iqtisadi mexanizm kimi istifadəsi daha səmərəli nəticələr verir.

Tədqiqatın metodologiyası

Məqalədə qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq və işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin məşğulluğun artırılmasında istifadəsinin iqtisadi aspektlərini qiymətləndirmək üçün bir neçə elmi tədqiqat metodundan istifadə edilmişdir. Tədqiqat zamanı nəzəri və empirik yanaşmalar qarşılıqlı şəkildə tətbiq olunmuşdur.

1. Müqayisəli təhlil metodu- Bu metod vasitəsilə müxtəlif ölkələrin işsizlikdən sığorta sistemləri və aktiv məşğulluq siyasəti modelləri müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır. Almaniya, İsveç, ABŞ, Danimarka və Azərbaycan təcrübələri təhlil edilmiş, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin istifadə istiqamətləri, maliyyələşdirmə mexanizmləri və onların əmək bazarına təsiri müqayisə olunmuşdur. Müqayisəli təhlil beynəlxalq təcrübənin üstün və zəif tərəflərini müəyyən etməyə imkan vermişdir.

2. Statistik təhlil metodu- Tədqiqat zamanı Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin və beynəlxalq təşkilatların rəsmi

statistik məlumatlarından istifadə edilmişdir. İşsizlik səviyyəsi, məşğul əhalinin sayı, aktiv məşğulluq proqramlarının göstəriciləri və işsizlikdən sığorta fondlarının istifadə istiqamətləri statistik baxımdan təhlil edilmişdir. Bu metod işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin məşğulluq göstəricilərinə təsirini qiymətləndirməyə imkan yaratmışdır.

3. Sistemli təhlil metodu- Sistemli yanaşma çərçivəsində işsizlikdən sığorta mexanizmi əmək bazarının və sosial müdafiə sisteminin tərkib hissəsi kimi öyrənilmişdir. Bu metod vasitəsilə işsizlikdən sığorta fondları, aktiv məşğulluq proqramları və dövlət məşğulluq siyasəti arasında qarşılıqlı əlaqələr kompleks şəkildə araşdırılmışdır. Sistemli təhlil işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin iqtisadi və sosial təsirlərinin bütöv şəkildə qiymətləndirilməsinə imkan vermişdir.

İşsizlikdən sığorta vəsaitlərinin məşğulluğun artırılmasında istifadəsi: beynəlxalq təcrübə

Müasir əmək bazarı siyasətində işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin istifadəsi yalnız işsiz şəxslərə maddi dəstəyin göstərilməsi ilə məhdudlaşmışdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bu vəsaitlər aktiv əmək bazarı proqramlarının maliyyələşdirilməsi, peşə hazırlığının təşkili, yenidən ixtisaslaşma tədbirləri, işaxtaranların əmək bazarına inteqrasiyası və sahibkarlığın təşviqi istiqamətlərində geniş tətbiq olunur. Bu yanaşma passiv sosial yardım modelindən aktiv məşğulluq modelinə keçidin əsas elementlərindən biri hesab edilir [9].

Germany təcrübəsində işsizlikdən sığorta fondlarının vəsaitləri əmək bazarının aktiv tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Almaniya məşğulluq siyasəti əsasən Federal Məşğulluq Agentliyi tərəfindən həyata keçirilir və işsizlik sığortası fondlarından peşə hazırlığı proqramlarının, iş yerlərinin yaradılmasının və işsizlərin yenidən ixtisaslaşdırılmasının maliyyələşdirilməsində istifadə edilir. Xüsusilə uzunmüddətli işsizlər üçün peşə bacarıqlarının artırılması proqramları əmək bazarına reinteqrasiya səviyyəsini yüksəldir [10].

Sweden əmək bazarının aktiv tənzimlənməsi sahəsində ən uğurlu modellərdən birinə malikdir. İsveç modelində işsizlikdən sığorta sistemi əmək bazarı siyasəti ilə inteqrasiya edilmişdir. Burada vəsaitlər peşə hazırlığı, əmək bazarı kursları, işsizlərin fərdi məşğulluq planlarının

hazırlanması və gənclərin işə cəlb olunması proqramlarına yönəldilir [11]. İsveç təcrübəsinin əsas xüsusiyyəti sosial müdafiə ilə məşğulluq siyasəti arasında koordinasiyanın yüksək olmasıdır.

United States modelində işsizlikdən sığorta sistemi federal və ştat səviyyəsində idarə olunur. ABŞ-da işsizlik fondlarının müəyyən hissəsi əmək bazarı proqramlarına, peşə hazırlığına və iş axtarışı xidmətlərinə yönəldilir. Xüsusilə iqtisadi böhran dövrlərində dövlət tərəfindən əlavə məşğulluq proqramları tətbiq edilir və işsiz şəxslərin əmək bazarına qayıdışı stimullaşdırılır [12].

Denmark təcrübəsi “Flexicurity” modeli ilə tanınır. Bu model əmək bazarında çeviklik və

sosial təhlükəsizliyin uzlaşdırılmasına əsaslanır. Danimarkada işsizlikdən sığorta vəsaitləri yalnız müavinətlərin verilməsinə deyil, həm də aktiv məşğulluq tədbirlərinə – yenidən ixtisaslaşdırma, fərdi məşğulluq proqramları və işə uyğunlaşma tədbirlərinə sərf edilir [13]. Bu model işsizliyin aşağı səviyyədə saxlanılmasında mühüm rol oynayır.

South Korea son illərdə işsizlik sığortası sistemindən aktiv məşğulluq proqramlarının genişləndirilməsi məqsədilə istifadə etmişdir. Xüsusilə texnoloji dəyişikliklər nəticəsində əmək bazarında yaranan yeni tələblərə uyğun olaraq rəqəmsal bacarıqların artırılması proqramları işsizlik fondları hesabına maliyyələşdirilir [14].

Cədvəl 1. Müxtəlif ölkələrdə işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin istifadə xüsusiyyətlərinin müqayisəsi

Ölkə	İdarəetmə modeli	Maliyyələşdirilən əsas istiqamətlər	Xüsusiyyət
Almaniya	Dövlət + məşğulluq agentliyi	Peşə hazırlığı, yenidən ixtisaslaşma, iş yerlərinin yaradılması	Uzunmüddətli işsizlərin reintegrasiyası
İsveç	Aktiv əmək bazarı modeli	Təlim proqramları, məşğulluq kursları	Sosial müdafiə və məşğulluğun integrasiyası
ABŞ	Federal–ştat sistemi	İş axtarışı, peşə hazırlığı, dəstək proqramları	Böhran dövrlərində çevik maliyyələşmə
Danimarka	Flexicurity modeli	Yenidən hazırlıq, fərdi məşğulluq proqramları	Çeviklik və sosial təhlükəsizlik balansı
Cənubi Koreya	İnnovativ məşğulluq modeli	Rəqəmsal bacarıqlar, yeni peşə hazırlığı	Texnologiya yönümlü əmək bazarı siyasəti

Beynəlxalq təcrübənin təhlili göstərir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə işsizlikdən sığorta vəsaitləri yalnız sosial ödəniş mexanizmi deyil, eyni zamanda insan kapitalına yönəlmiş investisiya vasitəsi kimi istifadə olunur. Bu yanaşma məşğulluğun artırılması və əmək bazarının dayanıqlığının təmin edilməsində mühüm iqtisadi nəticələr yaradır.

Azərbaycanda işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin məşğulluğun artırılmasında istifadəsinin mövcud vəziyyəti və təhlili

Azərbaycanda əmək bazarının tənzimlənməsi və aktiv məşğulluq siyasətinin həyata keçirilməsi son illərdə sosial-iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Xüsusilə işsizlikdən sığorta mexanizminin tətbiqi əmək bazarında sosial müdafiənin gücləndirilməsi ilə yanaşı, aktiv məşğulluq tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi üçün yeni imkanlar yaratmışdır. Ölkədə işsizlikdən sığorta sisteminin hüquqi bazası “İşsizlikdən sığorta haqqında” Qanunun

qəbulundan sonra formalaşmış və bu vəsaitlərin bir hissəsinin peşə hazırlığı, özünüməşğulluq və aktiv əmək bazarı proqramlarına yönəldilməsi mümkün olmuşdur.

Azərbaycanda son illərdə əmək bazarı göstəricilərində müsbət dinamika müşahidə edilir. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, işsizliyin səviyyəsi son illərdə tədricən azalma meyli göstərmişdir. 2024-cü ildə işsizlik səviyyəsi təxminən 5,6%, işsiz şəxslərin sayı isə 282,3 min nəfər olmuşdur. Əmək bazarında məşğul əhalinin sayı isə 5 milyon nəfəri keçmişdir.

Cədvəldəki məlumatlar göstərir ki, Azərbaycanda işsizliyin səviyyəsi sabit şəkildə azalma meyli nümayiş etdirir. Lakin statistik göstəricilərin azalmasına baxmayaraq əmək bazarında struktur problemlər – regionlar üzrə qeyri-bərabərlik, gənclər arasında işsizlik, ixtisas və əmək bazarı tələbləri arasında uyğunsuzluq hələ də qalmaqdadır.

Cədvəl 2. Azərbaycanda əmək bazarının əsas göstəriciləri

Göstəricilər	2022	2023	2024
İşsizlik səviyyəsi (%)	5,6	5,6	5,6
İşsiz şəxslərin sayı (min nəfər)	289,4	286,4	282,3
Məşğul əhəlinin sayı (min nəfər)	4 901	4 970	5 000+
İqtisadi fəal əhali (min nəfər)	5 200	5 270	5 300+

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bu səbəbdən yalnız passiv müavinət ödənişləri deyil, aktiv məşğulluq tədbirlərinin genişləndirilməsi zəruri hesab edilir.

Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən özünüməşğulluq proqramları, peşə hazırlığı kursları və məşğulluq

layihələri işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin praktik istifadə istiqamətlərinə daxildir. Bu proqramların məqsədi işsiz və işaxtaran şəxslərin əmək bazarına inteqrasiyasını sürətləndirməkdir. Xüsusilə özünüməşğulluq proqramları kiçik sahibkarlığın formalaşmasına və gəlir mənbələrinin genişlənməsinə şərait yaratmışdır

Cədvəl 3. İşsizlikdən sığorta vəsaitlərinin istifadə istiqamətləri üzrə təhlil

İstiqamət	Tətbiq forması	Gözlənilən nəticə
Peşə hazırlığı proqramları	Yeni peşələrin öyrədilməsi	Əmək bazarına uyğunlaşma
Özünüməşğulluq layihələri	Kiçik biznes aktivlərinin verilməsi	Yeni iş yerlərinin yaranması
Aktiv məşğulluq tədbirləri	Təlim və məşğulluq proqramları	İşsizliyin azaldılması
Sosial müdafiə tədbirləri	Müavinət ödənişləri	Gəlir sabitliyinin qorunması

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Təhlil göstərir ki, Azərbaycanda işsizlikdən sığorta vəsaitləri tədricən passiv sosial yardım funksiyasından aktiv məşğulluq siyasəti alətinə çevrilməkdədir. Lakin beynəlxalq təcrübə ilə müqayisədə peşə hazırlığı, rəqəmsal bacarıqlar və əmək bazarına uyğun yenidən ixtisaslaşma proqramlarının maliyyələşdirilməsinin genişləndirilməsinə ehtiyac qalır. Bu, işsizlikdən sığorta fondlarının iqtisadi səmərəliliyini daha da artırmağa imkan verə bilər.

Təhlil və nəticələrin qiymətləndirilməsi

Aparılmış təhlillər göstərir ki, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin yalnız passiv sosial müdafiə vasitəsi kimi deyil, həm də aktiv əmək bazarı siyasətinin maliyyələşdirilməsində istifadəsi daha yüksək iqtisadi səmərəlilik yaradır. Müasir əmək bazarı şəraitində işsiz şəxslərə yalnız müavinət ödənilməsi problemin qısamüddətli həllinə xidmət etsə də, peşə hazırlığı, yenidən ixtisaslaşdırma və özünüməşğulluq proqramlarının maliyyələşdirilməsi daha dayanıqlı nəticələr formalaşdırır.

Müqayisəli təhlilin nəticələri göstərir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə işsizlikdən sığorta fondlarının vəsaitləri aktiv məşğulluq tədbirlərinə daha

geniş həcmdə yönəldilir. Almaniya və Danimarka təcrübəsində peşə hazırlığı və əmək bazarına adaptasiya proqramlarının maliyyələşdirilməsi işsizlərin əmək bazarına qayıdış müddətini azaltmışdır. İsveç modelində sosial müdafiə ilə aktiv məşğulluq siyasətinin inteqrasiyası məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə müsbət təsir göstərmişdir. ABŞ modelində isə iqtisadi böhran dövrlərində işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin əlavə məşğulluq proqramlarına yönəldilməsi əmək bazarında sabitliyin qorunmasına xidmət etmişdir.

Azərbaycanda aparılan təhlillər göstərir ki, son illərdə aktiv məşğulluq siyasəti istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Xüsusilə özünüməşğulluq proqramlarının genişləndirilməsi, peşə hazırlığı kurslarının təşkil edilməsi və əmək bazarında aktiv tədbirlərin maliyyələşdirilməsi işsiz şəxslərin məşğulluğa cəlb edilməsində mühüm rol oynayır. Lakin mövcud sistemdə işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin daha çox passiv ödənişlərə yönəlməsi müşahidə edilir. Bu isə vəsaitlərin uzunmüddətli iqtisadi təsir imkanlarını məhdudlaşdırır.

Cədvəl 4. İşsizlikdən sığorta vəsaitlərinin istifadə istiqamətlərinin iqtisadi təsirlərinin təhlili

İstifadə istiqaməti	Qısamüddətli təsir	Uzunmüddətli təsir
İşsizlik müavinətləri	Sosial müdafiə təmin edilir	Məşğulluğa təsiri məhduddur
Peşə hazırlığı proqramları	Yeni bacarıqlar formalaşır	İnsan kapitalı inkişaf edir
Özünüməşğulluq proqramları	Kiçik gəlir mənbələri yaranır	Yeni iş yerləri formalaşır
Aktiv məşğulluq tədbirləri	İşaxtarma prosesi sürətlənir	İşsizlik səviyyəsi azalır
Yenidən ixtisaslaşdırma	Əmək bazarına uyğunlaşma artır	Struktur işsizliyin azalması

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Cədvəldən göründüyü kimi, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin aktiv məşğulluq tədbirlərinə yönəldilməsi uzunmüddətli dövrdə daha yüksək iqtisadi nəticələr verir. Xüsusilə insan kapitalına investisiya xarakteri daşıyan tədbirlər əmək məhsuldarlığının artmasına və iqtisadi artımın stimullaşdırılmasına şərait yaradır.

Aparılmış statistik və sistemli təhlillər əsasında belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, Azərbaycanda işsizlikdən sığorta fondlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və aktiv məşğulluq proqramlarının maliyyələşdirilməsinə ayrılan payın artırılması əmək bazarının dayanıqlığını gücləndirir və işsizliyin struktur səbəblərinin azaldılmasına mühüm töhfə verə bilər. Bu baxımdan beynəlxalq təcrübənin uyğun elementlərinin milli şəraitə adaptasiya olunması məqsədəuyğun hesab edilir.

Nəticə

Aparılmış tədqiqat göstərir ki, işsizlikdən sığorta vəsaitləri müasir əmək bazarı şəraitində yalnız sosial müdafiə aləti deyil, eyni zamanda məşğulluğun artırılması və əmək bazarının aktiv tənzimlənməsi üçün mühüm iqtisadi mexanizm funksiyasını yerinə yetirir. Ənənəvi yanaşmada bu vəsaitlər əsasən işsiz şəxslərə maddi yardımın göstərilməsinə yönəldilsə də, müasir iqtisadi sistemlərdə onların aktiv məşğulluq tədbirlərinə cəlb edilməsi daha yüksək iqtisadi səmərəlilik yaradır.

Tədqiqat çərçivəsində klassik, keynsçi, monetarist, insan kapitalı və institusional nəzəri yanaşmalar təhlil edilmiş və müəyyən olunmuşdur ki, məşğulluğun artırılması yalnız sosial ödənişlərlə deyil, insan kapitalının inkişafına yönəlmiş tədbirlərlə daha effektiv təmin edilir. Xüsusilə insan kapitalı nəzəriyyəsi işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin peşə hazırlığı, yenidən ixtisaslaşdırma və əmək bazarına uyğunlaşma proqramlarına yönəldilməsinin iqtisadi əsaslarını formalaşdırır.

Beynəlxalq təcrübənin müqayisəli təhlili göstərmişdir ki, Almaniya, İsveç, Danimarka və

ABŞ kimi ölkələrdə işsizlikdən sığorta fondlarının vəsaitləri aktiv əmək bazarı proqramlarının maliyyələşdirilməsində geniş istifadə edilir. Həmin ölkələrdə peşə hazırlığı, əmək bazarına uyğunlaşma və yenidən ixtisaslaşma tədbirlərinin tətbiqi işsizliyin səviyyəsinin azaldılmasına və əmək bazarında dayanıqlığın gücləndirilməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

Azərbaycanda aparılmış təhlillər göstərir ki, son illərdə aktiv məşğulluq siyasəti sahəsində mühüm islahatlar həyata keçirilmiş, özünüməşğulluq proqramları, peşə hazırlığı kursları və məşğulluğa dəstək tədbirləri genişləndirilmişdir. Bununla yanaşı, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin daha böyük hissəsinin aktiv məşğulluq proqramlarına yönəldilməsi istiqamətində əlavə imkanlar mövcuddur.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən müəyyən edilmişdir ki, işsizlikdən sığorta vəsaitlərinin aktiv məşğulluq tədbirlərinə yönəldilən payının artırılması, rəqəmsal bacarıqların inkişaf etdirilməsi proqramlarının genişləndirilməsi, əmək bazarının tələblərinə uyğun peşə hazırlığı sisteminin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq təcrübənin milli şəraitə uyğun tətbiqi məşğulluğun artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədbirlər əmək bazarında struktur problemlərinin azaldılmasına, insan kapitalının inkişafına və uzunmüddətli iqtisadi artımın təmin edilməsinə töhfə verə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
2. Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray.
3. Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*. London: Macmillan.
4. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.

5. Friedman, M. (1968). *The Role of Monetary Policy*. *American Economic Review*, 58(1), 1–17.
6. Schultz, T. W. (1961). *Investment in Human Capital*. *The American Economic Review*, 51(1), 1–17.
7. Becker, G. S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. New York: Columbia University Press.
8. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. OECD. (2024). *OECD Employment Outlook 2024*. Paris: OECD Publishing.
10. International Labour Organization (ILO). (2024). *World Employment and Social Outlook: Trends 2024*. Geneva: ILO.
11. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. (2024). *Əmək bazarı göstəriciləri*. Bakı: DSK.
12. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi. (2024). *Məşğulluq və sosial müdafiə üzrə illik hesabat*. Bakı.
13. Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2017). *İşsizlikdən sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*. Bakı.
14. Federal Employment Agency Germany. (2023). *Labour Market and Employment Report*. Nürnberg.
15. Swedish Public Employment Service. (2023). *Labour Market Policy Programmes in Sweden*. Stockholm.
16. U.S. Department of Labor. (2023). *Unemployment Insurance and Employment Programs Report*. Washington, DC.
17. Danish Ministry of Employment. (2023). *Flexicurity and Labour Market Policy in Denmark*. Copenhagen.
18. Korea Employment Information Service. (2023). *Employment Insurance and Active Labour Market Policies*. Seoul.
19. World Bank. (2023). *World Development Report: Jobs and Economic Transformation*. Washington, DC: World Bank Publications.
20. International Monetary Fund (IMF). (2024). *Labor Market Reforms and Employment Policies*. Washington, DC.

ECONOMIC ASPECTS OF THE USE OF UNEMPLOYMENT INSURANCE FUNDS IN INCREASING EMPLOYMENT

Vafa Allahveran MUTALLIMOVA

PhD in Economics, Assoc. Prof.
Azerbaijan State University of Economics, Lecturer

Nail Zahir NURULLAYEV

Azerbaijan State University of Economics, Master's Student
E-mail: nailnurullayev2@gmail.com

Abstract: The article examines the economic aspects of the use of unemployment insurance funds in increasing employment. In the modern labor market, the unemployment insurance system functions not only as a social protection mechanism but also as an important financial instrument of active employment policy. Within the framework of the study, the theoretical foundations of employment policy were examined in the context of classical, Keynesian, monetarist, institutional, and human capital theories. It was determined that directing unemployment insurance funds toward vocational training, retraining, self-employment, and active labor market programs positively affects labor market efficiency. Comparative analysis, statistical analysis, and system-based approaches were used during the research process. The experiences of Germany, Sweden, the United States, Denmark, and South Korea were comparatively examined, and the role of unemployment insurance funds in financing active employment programs in these countries was evaluated. At the same time, the experience of Azerbaijan was analyzed, including unemployment rates, active employment measures, and the directions of unemployment insurance fund utilization. The findings demonstrated that broader allocation of

unemployment insurance resources to active employment measures can significantly contribute to human capital development, unemployment reduction, and the stimulation of economic growth.

Keywords: unemployment insurance, active employment policy, labor market, human capital

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ СТРАХОВАНИЯ ПО БЕЗРАБОТИЦЕ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ

Вефа Аллахверен МУТАЛЛИМОВА

к.э.н., доц.

Азербайджанский Государственный Экономический Университет, преподаватель

Наиль Захир НУРУЛЛАЕВ

Азербайджанский Государственный Экономический Университет, магистрант

E-mail: nailnurullayev2@gmail.com

Резюме: В статье исследуются экономические аспекты использования средств страхования по безработице для повышения уровня занятости. В современных условиях рынка труда система страхования по безработице выступает не только механизмом социальной защиты, но и важным финансовым инструментом активной политики занятости. В рамках исследования теоретические основы политики занятости были изучены в контексте классической, кейнсианской, монетаристской, институциональной теорий и теории человеческого капитала. Было установлено, что направление средств страхования по безработице на профессиональную подготовку, переподготовку кадров, самозанятость и программы активного рынка труда оказывает положительное влияние на эффективность рынка труда. В ходе исследования использовались методы сравнительного анализа, статистического анализа и системного подхода. Практика Германии, Швеции, США, Дании и Южной Кореи была рассмотрена в сравнительном аспекте, а также оценена роль фондов страхования по безработице в финансировании программ активной занятости в этих странах. Одновременно был проанализирован опыт Азербайджана, включая уровень безработицы, меры активной занятости и направления использования средств страхования по безработице. Результаты исследования показали, что более широкое привлечение средств страхования по безработице к финансированию активных мер занятости может внести значительный вклад в развитие человеческого капитала, снижение уровня безработицы и стимулирование экономического роста.

Ключевые слова: страхование по безработице, активная политика занятости, рынок труда, человеческий капитал.